सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारिता : एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

वासुदेव शर्मा

स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष

क्याम्पस रो.नं.: २७/२०६१/२०६२

परीक्षा रो.नं.: २४०००२/०६२

त्रि.वि.द.नं.: १२१९/१९८९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन ।

२०६४

सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारिता : एक अध्ययन - वासुदेव शर्मा, २०६४

सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारिता : एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता
वासुदेव शर्मा
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष
क्याम्पस रो.नं.: २७/२०६१/२०६२
परीक्षा रो.नं.: २४०००२/०६२
त्रि.वि.द.नं.: १२१९/१९८९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन ।
२०६४

शोध निर्देशकको सिफारिस

प्रस्तुत **'सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारीता : एक अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र श्री वासुदेव शर्माले मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । निजले स्थलगत भ्रमण, अवलोकन, निरीक्षण, प्रत्यक्ष भेटघाट, अन्तरवार्ता, लिखित परीक्षाका माध्यमवाट प्राप्त तथ्य, तथ्याङ्क र सूचनाका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरी यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । उहाँले मिहिनेतपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधकार्यप्रति म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक तथा उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा सिफारिस गर्दछु ।

....

देन प्रसाद लामिछाने

(शोध निर्देशक)

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

मिति : २०६४/१२/१५

विषय : मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति पत्र

त्रिभूवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तरगत सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर चितवनमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिइ शिक्षाशास्त्र स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत छात्र श्री वासुदेव शर्माले त्रि.वि.वि. शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तरगत शिक्षा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने हेतुले **'सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यालय मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारिता : एक अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोमा यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरियो ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम	पद	दस्तखत
ज्ञ।	उप प्रा. कुवेरनाथ शर्मा	शोध संयोजक	
द्द।	सह प्रा.देनप्रसाद लामिछाने	शोध निर्देशक	
घ।	उप प्रा. हेमराज ढकाल	वाह्य परिक्षक	

प्राक्कथन

'सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारिता : एक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत सप्तगण्डकी बहुमुखी क्यामपस भरतपुरको स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र लेख्ने सुवर्ण अवसर प्रदान गर्ने सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा विभागप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य सुझावका साथ शीर्षक स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने सप्तगण्डकी क्याम्पसका शिक्षा विभाग अन्तर्गतको अनुसन्धान समितिका प्रमुख तथा आदरणीय गुरु उप प्रा. श्री कुवेरनाथ शर्माज्यू, शोध-निर्देशक सहायक प्रा. देनप्रसाद लामिछानेज्यूप्रति सादर कृतज्ञता टक्र्याउँछु । त्यस्तै शोधलेखनकै क्रममा आफ्ना ठोस तथा गहन सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नुहुने उप प्रा. श्री रमाकान्त सापकोटा, उप प्रा. श्री होमनाथ सापकोटा साथै सहायक प्रा. श्री जयकृष्ण रिजालप्रति हार्दिक आदर प्रकट गर्नु म आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु । शोधलेखन कार्यमा आफ्नो व्यस्तताका वावजुद पनि अमूल्य समय निकाली आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिई सहयोग गर्नुहुने परम मित्र मुरलीधर घिमिरेज्यूप्रति ऋणी भएको ठान्दछु ।

यस शोधपत्र लेखनकै सिलसिलामा सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पसका सहायक प्रशासक श्री जगन्नाथ ढकाल तथा अध्ययन क्षेत्रका स्रोतव्यक्ति श्री विष्णु रेग्मी, प्रधानाध्यापकहरू, कक्षा- शिक्षकहरू, अभिभावकज्यूहरू साथै विद्यार्थी वर्गलाई अमूल्य सुझाव र सहयोगका लागि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै लेखन कार्यमा आवश्यक समय उपलव्ध गराई लेख्न प्रेरित गर्ने जीवनसँगिनी रमा शर्मा, छोरी उषा शर्मा र ज्वाइँ रामप्रसाद घिमिरे, छोरा समीर शर्मा, सानी छोरी निशा शर्माले पुऱ्याएको सहयोगप्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै गरी यस शोधपत्रलाई समयमै टङ्कन गरी सहयोग गर्नुहुने मित्र खेमराज लम्साल र मिलन रानालाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा विभागमा पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

वासुदेव शर्मा

शोधसार

यो अध्ययन **'सामुदायिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारिता : एक अध्ययन'** शीर्षकमा गरिएको हो । अवस्था अध्ययन ९ऋबकभ क्तगमथ० को रूपमा यो अध्ययन पत्र तयार पारिएको हो । यसअन्तर्गत नेपालको शैक्षिक पृष्ठभूमि, विद्यालयीय विद्यार्थी मूल्याङ्कन परिपाटी र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको छोटो ऐतिहासिक झलक प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा समस्याको परिचय, औचित्य र उद्देश्य प्रस्तुत गरिएका छन् । ती उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् : नेपालमा सामुदायिक विद्यालय अन्तर्गतका प्राथमिक तहका विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कनका प्रचलित विधिहरूको जानकारी दिनु, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका समस्याहरू पत्ता लगाउनु, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अझ बढी उपलब्धिमूलक बनाउनका लागि देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु पत्ता लगाउनु रहेको छ ।

यस अध्ययनको सीमा अन्तर्गत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भएका नेपालका पाँच जिल्लामध्ये चितवन जिल्लाको भरतपुर नगरपालिका भित्रका चार सामुदायिक विद्यालय (नारायणी उच्च मा.वि., शरदपुर मा.वि., रत्ननगर मा.वि. र नयाँ किरण मा.विद्यालय) लाई समेटिएको छ । यस अध्ययनका लागि तयार पारिएका प्रश्न र अध्ययन पत्र अन्तर्गत उल्लेख गरिएका पारिभाषिक शब्दको परिभाषा दिने काम गरिएको छ ।

सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन अन्तर्गत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको सैद्धान्तिक अवधारणा प्रस्तुत गरिएको छ । यो प्रणाली नेपालमा विशेष गरी प्राथमिक तहमा हुने गरेको शैक्षिक क्षति कम गर्ने उद्देश्यले तत्कालीन सरकार शिक्षा मन्त्रालयले शैक्षिक सत्र २०५७/०५८ बाट निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने नीतिअनुरूप विभिन्न विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका सूचक (अनुसूचीमा उल्लेख) बाट अभिलेख राखी श्रेणी छुट्याई कक्षोन्नति गर्ने परिपाटीअनुरूप चितवनमा पनि परीक्षणका रूपमा लागू गरिएको हो । यस अध्ययनसंग सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन गर्दा यस प्रणालीको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षको वारेमा केही व्यक्ति वा संस्थाहरुद्वारा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । अध्ययन विधिका रुपमा यस अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूको विभिन्न पक्षको तथ्याङ्कलाई स्रोतका रूपमा लिइएको छ । यसअन्तर्गत चार विद्यालयका ८० जना विद्यार्थी, चारजना प्रधानाध्यापक, १२ जना कक्षा शिक्षक, १२ जना अभिभावक र एकजना स्रोतव्यक्ति गरी जम्मा १०९ जनालाई अध्ययनको जनसंख्या मानिएको छ । सकेसम्म फरक फरक अवस्थामा रहेका विद्यालयलाई आधार लिइएको छ । अध्ययनलाई वस्तुगत र प्रामाणिक बनाउनका लागि विद्यालय भ्रमण, पश्नावली परीक्षण, अभिलेख, निरीक्षण,

प्रत्यक्ष भेटघाट, अन्तरवार्ता, अवलोकन आदि पद्धतिलाई आधार मानिएको छ । यस अध्ययनका क्रममा प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी विवेचना, व्याख्या, विश्लेषण, तुलना र मूल्याङ्कन पद्धतिलाई विश्लेषणको आधार वनाइएको छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारितामा देखिएका समस्या केलाएर समाधानका उपायहरू सुझाइएको छ । यस प्रणालीको प्रभावकारितामा विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक, प्रधानाध्यापक, स्रोतव्यक्ति साथै जि.शि.का.संग समयको अभाव, हेलचेक्र्याइँ, उदासीनताजस्ता समस्याका साथै उक्त समस्या समाधानार्थ उपायहरू उल्लेख गरिएका छन् । यसमा कार्यक्रम पूर्वतयारीका साथ ल्याउनुपर्ने, दण्ड सजायको व्यवस्था क्रियान्वयन हुनुपर्ने, अनुगमन मूल्याङ्कन पद्धतिलाई प्रभावकारी वनाउनु पर्ने, विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थित हुनुपर्ने आदि उपायहरू उल्लेख गरिएका छन् ।

अन्त्यमा यस शोधको सारांश, निष्कर्ष र सुझावलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यो निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली जुन उद्देश्यका साथ तत्कालीन सरकारले शैक्षिक सत्र ०५७/०५८ बाट लागु गरेको थियो । त्यसको कार्यान्वयनको छोटो समयमा नै प्रभावकारिता शून्य रहेको यस अध्ययनमा पाइएको छ । यस क्षेत्रका विभिन्न सरोकारवालाहरु बेजिम्मेवार रहेको उल्लेख गर्नुका साथै यो कार्यक्रम पूर्णतया असफल भएको उल्लेख गरिएको छ । यस प्रणालीलाई असफल हुन नदिनका लागि शिक्षा मन्त्रालयदेखि अभिभावकसम्मका विभिन्न सरोकारवालाहरुको पक्षबाट गरिनुपर्ने सुधारका कुरालाई ठोस रूपमा उल्लेख समेत गरिएको छ । यसमा कार्यक्रम पूर्व तयारीका साथ ल्याउनु पर्ने, माथिल्लो निकायबाट सुपरिवेक्षण हुनु पर्ने, सबै सरोकारवालाहरु जवाफदेही हुनु पर्ने, कर्तव्यहीन व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यक कारवाही गरिनु पर्ने जस्ताः सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ । अन्त्यमा थप अध्ययनका लागि केही शीर्षकहरु प्रस्तुत गरिएका छन् ।

शोधार्थी

मितिः २०६४/१२/१५ **वासुदेव शर्मा**

विषय सूची

शोध-निर्देशकको सिफारिस	क्ष्क्ष्
स्वीकृति पत्र	क्ष्क्ष्क्ष्
सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची	क्ष्ख
प्राक्कथन	ख
शोधसार	खक्ष्
विषय सूची	खक्ष्क्ष्
तालिका सूची	ह्क्ष्क्ष्
अनुसूची	ह्क्ष्क्ष्क्ष्

शीर्षक | पृष्ठ सङ्ख्या

परिच्छेद - एक

शोध परिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	७
१.३	अध्ययनको औचित्य	८
१.४	अध्ययनका उद्देश्यहरू	९
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	९
१.६	अध्ययनको परिसीमा	१०
१.७	परिभाषित शब्द सुची	११

परिच्छेद - दुई

सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन

२.१	सैद्धान्तिक खाका	११
२.२	सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन	१४

परिच्छेद - तीन

अध्ययन विधि

३.१ तथ्याङ्कको स्रोत १८

३.२ अध्ययनको जनसंख्या १८

३.३ नमुना छनौट प्रक्रिया १९

३.४ साधन-निर्माण र विश्वसनीयता १९

३.५ तथ्यसङ्कलन प्रक्रिया २०

परिच्छेद - चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण र ब्याख्या

४.१ पृष्ठभूमि २१

४.२ नेपालका सामुदायिक विद्यालयअन्तर्गतको प्राथमिक तहमा मूल्याङ्कनका प्रचलित विधिहरू २१

४.३ नि.वि.मू. प्रणालीको कार्यान्वयनमा सरोकारवालासंग सम्बन्धित जटिलताहरु २३

४.३.१ विद्यार्थी २३

४.३.२ अभिभावक २४

४.३.३ शिक्षक २५

४.३.४ प्रधानाध्यापक २६

४.३.५ विद्यालय २८

४.३.६ स्रोतव्यक्ति २९

४.४ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयनको प्रभावकारीताका लागि सुझावहरु ३०

४.४.१ विद्यार्थीसंग सम्बन्धित ३०

४.४.२ अभिभावकसंग सम्बन्धित ३१

४.४.३ शिक्षकसंग सम्बन्धित ३१

४.४.४ प्रधानाध्यापकसंग सम्बन्धित ३२

४.४.५ विद्यालयसंग सम्बन्धित ३२

४.४.६ स्रोत व्यक्तिसंग सम्बन्धित ३३

परिच्छेद - पाँच

सारांश, निष्कर्ष र सुझाव

५.१	सारांश	३४
५.२	निष्कर्ष	३५
	५.२.१ प्राप्ति	३५
	५.२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक पक्षसँग प्राप्तिको सम्बन्ध	३५
	५.२.२.१ चितवन र अध्ययन क्षेत्रका विद्यार्थी विवरणसँग सम्बन्धित पुष्टि	३६
	५.२.२.२ कक्षा छाड्ने दरसँग सम्बन्धित पुष्टि	३८
	५.२.२.३ कक्षा दोहोऱ्याउने दरसँग सम्बन्धित पुष्टि	३९
	५.२.२.४ सिकाई-उपलब्धि मापनसँग सम्बन्धित पुष्टि	४०
	५.२.२.५ कक्षोन्नति दरसँग सम्बन्धित पुष्टि	४३
	३.२.२.६ सरोकारवालाहरुको कमजोरी	४४
५.३	सुझाव	४४
५.४	थप अध्ययनको लागि सुझाव	४५
	सन्दर्भ-ग्रन्थहरू	

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
१.	कक्षा १ देखि ५ सम्मका विद्यार्थीहरूको कक्षोन्नति, कक्षा दोहोऱ्याउने र कक्षा छाड्ने दर	५
२.	तालिका नं. २	६
३.	चितवन जिल्लाको प्राथमिक तहका विभिन्न सूचक	४१
४.	अध्ययन-क्षेत्रका विद्यालयको विद्यार्थी भर्ना विवरण तालिका	४२
५.	राष्ट्रियरुपको तथ्याङ्क कक्षा छाड्ने दर	४३
६.	अध्ययन-क्षेत्रका विद्यालयको कक्षा छाड्ने संख्या	४३
७.	कक्षा दोहोऱ्याउने दर राष्ट्रिय तथ्याङ्क	४४
८.	अध्ययन-क्षेत्रका विद्यालयको तथ्याङ्क	४४
९.	सिकाइ-उपलब्धि तालिका	४६
१०.	अध्येताद्वारा अध्ययन-क्षेत्रका विद्यालयमा लिइएको परीक्षाको उपलब्धि विश्लेषण तालिका २०६४	४७
११.	कक्षोन्नति दर राष्ट्रिय तथ्याङ्क	४८
१२.	अध्ययन-क्षेत्रको विद्यालयको तथ्याङ्क	४८

अनुसूचीहरु

अनुसूची नं.	शीर्षक
अनुसूची-१	कार्य सञ्चयिका फोल्डरको नमुना
अनुसूची-२	नेपाली विषय कक्षा १ विद्यार्थी मूल्याङ्कन तालिका सिकाइ-उपलब्धि सूचकको नमूना
अनुसूची-३	गणित विषयको कक्षा १ को विद्यार्थी मूल्याङ्कन तालिका सिकाई उपलब्धि सूचक नमुना
अनुसूची-४	विद्यार्थीको प्रगति विवरण र अन्य पक्षको अभिलेख नमुना
अनुसूची-५	कक्षागत तथा विषयगत सिकाइ-उपलब्धि सूचक फारम नमुना
अनुसूची-६	कक्षागत सिकाइ-उपलब्धि सूचक फारम कक्षा १
अनुसूची-७	गणित, अङ्ग्रेजी नेपाली र सामाजिक विषयको प्रश्नपत्र
अनुसूची-८	प्र.अ. र स्रोतव्यक्तिलाई सोधिएको मौखिक प्रश्नावली नमुना
अनुसूची-९	कक्षाशिक्षकको लागि तयार पारिएको धारणागत प्रश्नावली
अनुसूची-१०	अभिभावकसँग सोधिएको प्रश्नावली
अनुसूची-११	स्रोतव्यक्ति, प्रधानाध्यापक र अभिभावकको विवरण
अनुसूची-१२	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रक्रिया
अनुसूची-१३	पाठगत नि.वि.मू. गरिने फारम नमुना

सङ्क्षेपीकृत शव्द सूची

ऋब्क	-	ऋयलतष्लगयगक ब्ककभककभलत क्थकतभ्क
ऋभ्च्क्ष्म	-	च्भकभबचअज ऋभलतचभ ायच भ्मगअबतष्यलर्बा क्ष्ललयखबतष्यल बलम म्भखभयिऊभलत।
ऋइएभ	(	ऋयफगलष्तथ इधलभम एचष्बचथ भ्मगअबतष्यल।
जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय ।
नि.वि.मू.	-	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ।
पा.वि.के.	-	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।